

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 271:2-7-052+94(477-25)"17"

Максим Васильович Яременко

доктор історичних наук,
доцент, Національний університет
“Кієво-Могилянська академія”,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
пізньосередньовічної, ранньомодерної та нової історії України,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
m.yaremenko@ukma.edu.ua

Maksym Yaremenko

Doctor of Historical Sciences,
Associate Professor
National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Senior researcher
Department of Later-Medieval, Early Modern
and Modern History of Ukraine
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

КИЄВО-ПОДОЛЬСЬКА СВЯТОВАСИЛІВСЬКА ПАРАФІЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.

KYIVAN PODOLIAN PARISH OF SAINT BASIL IN THE FIRST HALF OF EIGHTEENTH CENTURY

Анотація

Історія київських парафій та парафіяльного життя ранньомодерного часу донині залишається недостатньо вивченою. Однією із малодосліджених є церковна громада, що гуртувалася на Подолі навколо Свято-Василівської церкви. Цей храм був знищений пожежею 1811 р. і більше не відновлювався, проте його парафія свого часу належала до найбільших київських. У цій розвідці на основі актових джерел розглянуто стан Василівської церкви, що мала одну чи й дві чудотворні ікони, розміри Василівської парафії та окремі джерела її фінансового забезпечення (надходження від куничних пляців), соціальний склад парафіян.

Ключові слова: Києво-Поділ, київський Свято-Василівський храм, ікони, церковне начиння, київські парафії, куничні двори, київські мешканці

Summary

The history of Kyivan parishes and parochial life is insufficiently developed at present. A community of Kyivan Podolian St. Basil church is one of the under-explored. St. Basil temple burned in 1811 and did not restore after. However its parish was one of the largest in Kyiv at the early modern time. This essay following on from the analysis of act sources deals with a short history of church building, holy vessels (there were one or even two miracle-working icons in the temple), size of St. Basil parish and its sources of funding (rental income payments *kunytsia*) as well as social structure of its parishioners.

Keywords: Kyivan Podil, Kyivan Saint Basil church, icons, holy vessels, Kyivan parishes, rental income payments *kunytsia*, Kyivan inhabitants

Історична топографія ранньомодерного Подолу, зокрема парафіяльної мережі цієї частини Києва, віддавна приваблює увагу дослідників. Утім, реконструювавши число приходів, історики нині не лише не перейшли до детального вивчення їх функціонування та життя церковних громад, а й не завжди вичерпно окреслювали перипетії “зовнішньої” історії (зміна меж, кількість вірян, історія храмів тощо). І якщо намагання вивчати на мікрорівні парафіяльне минуле XVI–XVII ст. неминуче наштовхується на складнощі із джерельним забезпеченням, то XVIII ст., навпаки, тішить зацікавлених значним урізноманітненням документації.

В цій розвідці зупинимося на історії однієї з найбільших киево-подольських парафій першої половини XVIII ст., що діяла при Свято-Василівському храмі, і детальніше розглянемо стан її церкви, чисельність та склад прихожан.

У першій половині XVIII ст., аж до кінця 1740-х рр., на Подолі діяло 14 парафіяльних церков¹. Залишається без відповіді питання про їх градацію за престижністю і матеріальною привабливістю (а отже, й вищим соціальним статусом і заможністю вірян) для священників. Взагалі, визначити прибутковість того чи того приходу складно, адже ті, які мали більше приписаних дворів (а їх кількість у різний час могла варіюватися), зазвичай обслуговувалися більше ніж одним священником. Надходження пароха залежали від рівня народжуваності, шлюбів та смертності (відтак – хрещень, вінчань та похоронів), плати за інші треби тощо. А порахувати всі ці статті прибутків навряд чи вдасться, тим паче на парафіях, що ділилися між двома чи кількома ієреями. Соціальний склад вірян усіх подольських парафій був неоднорідним, у кожній з них мешкали і представники міської верхівки, і ремісники та посполиті, а також козаки, до того ж, впродовж життя громадяни могли міняти парафіяльну “прописку”. Так, Іван Турнавіот (він же Тарнавіота чи Турновіот) в 1725 р. мешкав у Покровській парафії², а в 1737 р. вже згадується серед добромиколаївських вірян³.

Подольські церкви, принаймні більшість з них, також не ранжирувалися за статусом та престижем. Ієрей кожної з них міг стати головою протопопії, залишаючись при цьому настоятелем свого храму. Так, під час виборів керівника протопопії в червні 1743 р. подольські священники традиційно подали на розгляд архиєрея двох кандидатів: царекостянтинівського пароха Георгія Городецького та набережномиколаївського настоятеля Романа Лубенського, сина нещодавно померлого протопопя Стефана. Протопресвітером став Георгій як найстарший серед київських священників, а Романа владику поставив йому в підмогу намісником протопопії⁴. Водночас Городецький залишився служити при своєму храмі. Загалом, цілком ймовірним є припущення, що більшість, якщо не абсолютна, подольських церков була достатньо прибутковою.

За розміром Василівська парафія була однією з найбільших серед подольських. На думку Олени Попельницької, за даними другої половини XVIII ст. приходи Нижнього Києва – це “приблизно однакові за кількістю садиб ділянки міської забудови з храмами в центрі”⁵. Проте в першій половині XVIII ст. ситуація суттєво змінилася. Так, за інформацією про переважну більшість церковних громад (12-ть із 14-ти) цієї частини міста в 1737 р., Василівська парохія вирізнялася серед решти кількістю дворів та переважала кількістю вірян, що в них мешкали, а межі та заселеність приходів суттєво різнилися (див. таблицю 1).

¹ Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст. / Упор. Г. В. Болотова та ін. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 40–42; *Берлінський М. Ф.* Історія міста Києва / Підгот. тексту до друку, вступ. ст., комент. М. Ю. Брайчевського. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 251–256.

² Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 82. – Арк. 1.

³ Там само. – Оп. 1015. – Спр. 2. – Арк. 31 зв.

⁴ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 232. – Спр. 229. – Арк. 2–2 зв., 5, 6–7 зв.

⁵ *Попельницька О.* Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX століття. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2003. – С. 77.

Таблиця 1.

Розмір киево-подольських парафій на 1737 р.⁶

Парафії	Кількість дворів	Число осіб
Введення Пресв. Богородиці	270	515 чол.+598 жін.=1113
Св. Костянтина й Олени	222	526 чол.+602 жін.=1128
Св. Василя	211	691 чол.+725 жін.=1416
Св. Миколи Притиска	200	533 чол.+584 жін.=1117
Воскресіння Христового	141	370 чол.+392 жін.=762
Св. Миколи Доброго	125	246 чол.+328 жін.=574
Преображення Господнього	113	213 чол.+230 жін.=443
Св. Бориса і Гліба	100	261 чол.+320 жін.=581
Різдва Христового	81	219 чол.+228 жін.=447
Покрова Богородиці	72	176 чол.+173 жін.=349
Св. Іллі	52	142 чол.+154 жін.=296
Св. Миколи Набережного	52	128 чол.+144 жін.=272

Щоправда, згідно із даними сповідного розпису Василівської парафії за 1739 р., до її складу входило вже менше – 167 дворів⁷.

Яким був Василівський храм? Ця церква, збудована в XVII ст., припинила існування вже на початку XIX ст.: після пожежі в 1811 р. її не відновлювали, а територія храму перейшла до Флорівського монастиря і зати́м навіть перебувала в межах його огорожі. Після попередньої пожежі в 1718 р. відбудову церкви розпочали аж у 1727 р. і, за даними Миколи Петрова, не завершили навіть до 1746 р. На думку згаданого дослідника, причиною тривалих робіт з відновлення храму стало бажання частини парафіян збудувати на Кожум'яках (а локалізовані в цій місцевості помешкання спочатку входили до Василівської парафії⁸) окрему церкву; реалізувати його вдалося в 1748 р.⁹ Проте описи останньої третини XVIII ст. вказують на 1727 р. як на час успішної відбудови, а появу на Кожум'яках храму Воздвиження Чесного Хреста датують 1747 р.¹⁰ Київський архієпископ Варлаам (Ванатович) 18 травня 1727 р. благословив на місці згорілої Василівської закладення нової церкви із тією самою посвятою¹¹, тож приблизно до середини цього року нового храму ще точно не було. Невідомим дослідникам залишався й інший факт з історії зазначеної церкви. На 1658 р. вона згадується як така, що існує, однак за вже в 1662–1663 рр. про храм пишуть як про такий, що “був”, а топографічним орієнтиром замість споруди правило церквище “свєтаго Василя”¹² (вочевидь, його було знищено, коли Поділ вкотре постраждав від військових дій).

Один із василівських половинних парохів Павло Лобко невдовзі після свого номінування на парафію (січень 1743 р.) заявляв про потребу репарації храму та спорудження нового шпиталю. 13 травня 1743 р. він подав архієпископу донесення із проханням видати дозвіл на збір милостині в Києві та полках Гетьманщини. Отримані від жертводавців кошти якраз і мали б використатися на лагодження даху, що протікав, перенесення розташованого занадто близько до Царських врат престолу та спорудження замість старого блаґенького шпиталю нового, на який уже закупили дерево. За два дні о. Павло отримав необхідні спеціальні грамоти та про-

⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 2. – Арк. 6 зв., 18, 30–30 зв., 40 зв., 71, 87 зв., 116–116 зв., 126–126 зв., 151 зв., 177, 190–190 зв., 199 зв. Скорочення “чол.” – “чоловіки” (чоловічої статі), “жін.” – “жінки” (жіночої статі).

⁷ Там само. – Оп. 1020. – Спр. 361. – Арк. 28.

⁸ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отделение II (1721–1795 гг.) / Со введением и примеч. Н. И. Петрова. – Киев, 1904. – Т. I (1721–1750 гг.). – Ч. 1.

⁹ Петров Н. И. Историко-топографические очерки древняго Киева. (С планом древняго Киева 1638 г.). – Киев, 1897. – С. 205.

¹⁰ Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст... – С. 42; Берлинський М. Ф. Історія міста Києва... – С. 254–255.

¹¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 361. – Арк. 77.

¹² Там само. – Оп. 151. – Спр. 62. – Арк. 10, 12–12 зв.

шнуровану книгу для прохання грошей¹³.

Проте справа з ремонтом храму просувалася повільно. На вересень 1743 р. грошей, за словами Лобка, було зібрано “мало”, з даху продовжувало текти на престол, на якому лежала пропалена “скатерть” (інший василівський парох, на той час хворий, Василій Козицький запевняв, що коли до занедужання він служив у храмі, дах не протікав, адже церква була нова)¹⁴. Проблеми із накриттям Василівського храму фіксуються ще в жовтні 1747 р. Саме тоді о. Павло, керуючись архиєпископським благословенням “строїт добримъ манеромъ вьновь верхи”, збирався їхати “за кордон” (себто у Річ Посполиту) у с. Бородянка, де замовив гонт¹⁵.

1743 р. у Василівській церкві спеціально призначена катедрою комісія провела ревізію, тож ми маємо приблизне уявлення про те, який вигляд вона та парафія мали на той час.

Намісна ікона Пресвятої Богородиці мала срібну шату, виготовлену коштом василівського парафіянина Гордія Трипольського із позиченого церковного срібла вагою 16 фунтів і 8 лотів (майже 6,4 кг). Дорогоцінний метал було оцінено (10 рублів за фунт), і Гордій поступово повертав за нього гроші, за які до храму знову купували срібло¹⁶. Наймовірніше, ікона вважалася чудотворною. Принаймні, в реєстрі срібного начиння Василівської церкви згадано 2 позолочені та 1 оправлений у срібло “привѣсні” хрестики і “табличка привѣсная сребраная с іконою Бцы”. Втім, у цьому переліку не деталізовано, до чого саме долучалися згадані вотуми. Натомість інші вотиви вказано біля ще одного лику разом із рештою срібних деталей: “на іконѣ музицкой привѣсу коронокъ три, осіяніє єдно, под породичь єденъ, ручокъ три, скиптр єденъ, нужокъ двѣ”¹⁷.

У Василівському храмі було й інше срібло та вироблене з нього начиння: понад 4,3 кг неоформленого у виробі срібла; 1 великий і 4 менших позолочених “келѣховъ”; 2 більші і 3 менші позолочені диски; 1 позолочений седес під диски; 2 позолочені та 2 без позолоти зірки; три (1 позолочена та 2 без позолоти) ложки; позолочена дарохранительниця (“гробниця”) із трьома верхами; престольні великий позолочений із камінчиками та менший без позолоти хрести; 5 оправлених у срібло ручних хрестів, 3 з яких ще й мали позолоту і камінчики; більша та менша кадильниця; позолочена “корона” “с камушкомъ бѣлимъ” (найімовірніше – для використання при пошлюбленні); окладена мосенжем (жовтою міддю) панагійка із позолоченим сріблом посередині; 3 лампи: одна велика посеред церкви, інша менша “пред архієрєємъ, под нею штучка сребная” (вочевидь, та, що знаходилася перед намісним ликом св. Василя), третя – ще менша – перед Царськими вратами над оправленим у срібло образом Богородиці. Завершувало перелік василівських коштовностей оправлене в срібло “струсово яйце под панѣкадилемъ”, під яким був маленький образок¹⁸.

У храмі також зберігалося п'ять Євангелій: 3 обтягнені червоним та зеленим оксамитом і оправлені у срібло із позолотою, 2 – обтягнені шкірою. Решту богослужбових книг складали: 12 Міней московського друку 1724 р.; 2 Апостоли (один у зеленому пергаменті та один старий у чорній шкірі); 1 новий печерський та 1 старий Октоїхи; 2 нових і 1 старий Часослови; 2 нові Цвітні Тріоді; 1 нова та 1 давніша Пісні Тріоді; 2 рукописних Ірмолої; 2 старі Псалтирі (піваркушевий та чвертковий); 3 Требники (великий, чвертковий і напівчвертковий зі срібною бляшкою); 2 чверткових Акафісти (один у червоній, другий – у чорній шкірі); піваркушевий та чвертковий Службеники; 3 книги Житій святих, що не охоплювали літніх місяців¹⁹. Цей набір

¹³ Там само. – Оп. 138. – Спр. 52. – Арк. 1,2-2 зв.

¹⁴ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Спр. 230. – Арк. 4 (у цій справі відсутня сучасна нумерація, а стара пагінація починається не з “1”: на першому аркуші стоїть цифра “4”; далі покликаюся на стару нумерацію).

¹⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 142. – Спр. 35. – Арк. 1-2.

¹⁶ Там само. – Оп. 138. – Спр. 53. – Арк. 20-20 зв.

¹⁷ Там само. – Арк. 7 зв., 11 зв.

¹⁸ Там само. – Арк. 11-11 зв.

¹⁹ Там само. – Арк. 12-12 зв.

фіксує співіснування старих і нових, редагованих Синодом друків, тож дуже вірогідно, що у богослужбовій практиці продовжували використовуватися тексти, характерні для Київської митрополії досинодального періоду.

Не була обділена Василівська церква й “аппаратами”. У ній зберігалось 23 ризи різного кольору і з різного матеріалу, 17 “патрахилей”, 25 “нараквиць”; 22 воздухи, 6 поясів, дияконських 3 стихарі та 2 орарі, 22 священницькі стихарі, 14 “завѣсокъ іконнихъ”, 25 церковних рушників для витирання рук та 9 шовкових (зокрема й 3 “старинні”), 15 хусток, які “на служеніє дають”, та ще 7 без деталізації їх застосування; Царські врата і престол розділяла “катапетазма жолтая дуклевая” (себто завіса із тафтяної (шовкової) тканини). Престол зверху покривала зелена полутабинкова (різновид шовкової тканини) індітія, а навколо престолу була обкладка із шльонського обруса та жовтої квітчастої фланелі. Зверху на жертovníку лежала індітія із “пасистої” матерії, а навколо нього – індітія із червоної квітчастої вибійки. Із такої ж квітчастої вибійки, але білої, зроблено опону (завісу) на іконостасі, а накривки на аналої були: одна – із зеленої пасистої “дуфлі”, друга – “ружкова” квітчаста, розшита шовком та золотом. Реєстр тканинних елементів доповнювали 4 килими²⁰.

Не все облаштування вівтаря Василівського храму відповідало вимогам, що їх адресувало парафіям вище керівництво, а саме: покров престолу було виготовлено не з шовкової матерії, як вимагав указ від 9 жовтня 1742 р.²¹ Скатертину полотна “шленского с квѣтами бѣлыми ж тканими” (ймовірно, срачицю, адже індітія, як згадувалося, була шовковою) пропалено під час служби вікарія: на престол упав недогарок, який паламар приліпив на велику свічку²².

Зрештою, у храмовому майні також були олов’яні, мідні та бронзові вироби (із “цѣни, мѣди, спижи”): 3 полумиски (2 “прості” та один “на стеблі”); двоє “финжаликовъ на стебелцах” на вино та елей; велика мідна лохань, 2 мідні горщики для нагрівання теплоти, 2 старі мосенжні кадильниці, 2 мідні із позолотою та 1 мосенжну лампи, 13 “добрих” та 5 поламаних ліхтарів, панікаділо на 12 свіч, 2 маленькі мідні мисочки та маленький дзвоник²³.

Для забезпечення різноманітних потреб церкви її ктитори використовували надходження від користування церковним ґрунтом. На 1686 р. Василівський храм мав 74 куничні доми, з яких щороку збиралося 12 рублів 10 копійок. Поступово їх кількість зменшувалася. На 1694 р. було 52 доми, що приносили 9 рублів 38 копійок прибутку; на 1695 – 53, з яких збирали 9 рублів 60 копійок; від 1735 до 1743 рр. – 21, що давали 6 рублів 51 копійку куничних грошей. Щоправда, на 1743 р. при церкві не зберігалось жодних власницьких документів, що б інформували про історію надходження чи втрати цих коштів. Не знав про це нічого, за його ж словами, один із двох половинних василівських парохів – о. Василій Козицький, який служив при храмі вже тривалий час, а раніше служив його батько: мовляв, це компетенція ктиторів, а якихось правласницьких актів чи духівниць “предки нши необъявляли”²⁴.

На 1743 р. парафія від садиб на церковній землі отримувала щороку від 10 до 60 копійок куниці (див. таблицю 2).

Складно сказати, від чого залежав розмір куниці. Можливо, від розміру двору, на якому стояла забудова. Цікаво, проте, що троє із чотирьох осіб, які вносили одні з найбільших сплат (по 50 копійок), – Тетяна Гокалка, Антон Гокаленко та Андрій Шпак належали, найімовірніше, до козацтва. Принаймні, серед його представників раніше згадуються Антон Гокало й Андрій Шпак²⁵.

²⁰ Там само. – Арк. 12 зв.–16.

²¹ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Спр. 230. – Арк. 4–4 зв., 13.

²² Там само. – Арк. 13–15 зв.

²³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 138. – Спр. 53. – Арк. 16–16 зв.

²⁴ Там само. – Арк. 8–9, 30–30 зв.

²⁵ Там само. – Оп. 1020. – Спр. 361. – Арк. 66 зв., 76 зв.

Таблиця 2.

Реєстр куничних домів на землі Василівської церкви та розмір сплати за оренду площі для садіб на 1737 р.²⁶

Куничні дома	Розмір сплати
Ілліхи вдови	30 копійок
Сугачки вдови	30 копійок
Опанааса кравця	30 копійок
флорівського священика Максима Старого	30 копійок
Тетяни Гокалки	50 копійок
Василя Крамара	16 копійок
Федора Вакулєнка	50 копійок
монастирський (напевне, Флорівської обителі)	60 копійок
Антоня Кармалієва	40 копійок
Антоня Гокаленка	50 копійок
Андрія Шпака	50 копійок
Овдія Музики	10 копійок
Якова Музички	15 копійок
Івана Золотаря	20 копійок
Гаврила Кравця	15 копійок
Гаврилихи вдови	30 копійок
дячихи вдови	20 копійок
Гордія Крамара	60 копійок
Федора, паламарєвого зятя	10 копійок
Івана дяка	10 копійок
Гордія Плосколїського	30 копійок

На 1743 р. ктиторами (вони, зокрема, володіли ключами від церковної скрині) Василівської церкви були неграмотний Андрій Боклажка (від 8 квітня 1737 р.) та письменний Лук'ян Кругляк. Їхніми попередниками зазначалися із 7 квітня 1734 р. Герасим Чикирда та Данило Березовський (за відсутності останнього його обов'язки виконував неписьменний Артем Трофимович)²⁷.

Окрім куниці, Василівська церква отримувала й інші традиційні прибутки на власні потреби. Так, від 8 квітня 1737 р. по 1 січня 1743 р. з таких "приходів", як-от "з карнавки" (благодійні пожертви) і продажу свічок та зношених церковних речей, було зібрано 194 рублі 32 копійки, причому в різні роки суми були інакшими (див. таблицю 3):

Таблиця 3.

Прибутки Василівського храму від пожертв та продажів²⁸

Період	Зібрана сума
із 8 квітня 1737 р. до 1739 р.	47 рублів 93 копійки
1739	58 рублів 64 копійки
1740	25 рублів 54 копійки
1741	34 рублі 98 копійок
1742	27 рублів 23 копійки

Крім цієї суми, ктитори зібрали від "доброхотних дателів" і "з протчего" ще 92 рублі 80 копійок, тож весь прибуток храму за трохи більше ніж 5,5 років становив 287 рублів 12 копійок²⁹. За той самий час на церковні речі, вино, ладан, вугілля, ремонт школи і шпиталю тощо було витрачено 289 рублів 6 копійок і деньга, себто майже на 2 рублі більше. Також тоді значна сума – 109 рублів 58 копійок – пішла на будівництво нової школи, хоча, здається, на неї збирали гроші окремо³⁰.

Раніше, за період із 7 квітня 1734 по 28 грудня 1735 р., прибуток складав 32 рублі 62 копій-

²⁶ Там само. – Арк. 16 зв.–17.

²⁷ Там само. – Оп. 138. – Спр. 53. – Арк. 18, 20, 21–21 зв.; Оп. 1020. – Спр. 361. – Арк. 66 зв., 76.

²⁸ Там само. – Оп. 138. – Спр. 53. – Арк. 18.

²⁹ Там само. – Арк. 18 зв.

³⁰ Там само. – Арк. 19–19 зв.

ки. Більшу частину з них (26 рублів) використано як сплату маляреві Григорію за малювання “маєстату” (тож, ймовірно, відбудовану після пожежі церкву ще не повністю було оформлено всередині), а решту (6 рублів 62 копійки) віддано на дрібні потреби храму. Зібрані тоді ж із куничних пляців 9 рублів витрачено на сплату за річну службу дякові і паламарю. За наступні 1,5 роки (по 3 квітня 1737 р.) “карнавочний” (від “доброхотів”) прибуток складав 90 рублів 28 копійок. Із них на різні церковні потреби використано 17 рублів 28 копійок, а на малярські послуги – 50 рублів. Як і попереднього разу, 9 куничних рублів заплатили дяку й паламарю³¹.

Як вже згадувалося, при Василівській церкві був шпиталь³² і школа, в якій наприкінці 1734 р. мешкало щонайменше 5 могилянських студентів: “ритор”, 2 “синтаксисти”, “граматик” та “інфіміст”³³.

Про “овечок”, котрі потрапили під опіку василівських парохів, інформує сповідний розпис 1737 р. На 1743 р., як зазначалося, кількість садиб приходу зменшилася, проте характеристики вірян суттєво не змінилися.

Отож, на 1737 р. у 211 дворах парафії, включно із одним шпитальним, мешкали 691 особа чоловічої та 725 – жіночої статі. Невеличку групу – 10 осіб (0,7%) складали родини священно- та церковнослужителів: власне єдиного тоді ієрея Василя Павловича Козицького зі слугами та підсусідками, дяка Івана Івановича Яблонського та паламаря-вдівця Івана Григорієва. Хоча у клирі дещо пізніше згадано про служіння і вікарного попа³⁴, у документі 1737 р. згадок про нього не зафіксовано: або тоді настоятель на потребував помічника (що здається мало ймовірним з огляду на розмір приходу), або ж він мав іншу парафіяльну “прописку”. Невеликою серед парафіян була й козацька група – 16 осіб (1,1%). Три двори представників цього стану належали тоді значковому товаришу Київського полку Данилу Яковичу Кислому, ще одному козаку та вдові-власниці³⁵.

Серед василівських вірян окремо виділено групу міщан (58 осіб чи майже 4,1% у 12-ти дворах) та групу цехових (483 особи чи 34,1% у 117 садибах). У тогочасній документації так часто розрізняли представників багатшої міської верхівки, що займалася торгівлею, і ремісників³⁶. Про те, що останні приховані саме за маркуванням “цехові”, інформують або ідентифікація за їхніми прізвищами, або вказівки на професію. Серед них зустрічаємо кушнірів, кравців, ковалів, шевців, кожум’як (можливо, їх окремо виділено через мешкання в одній місцевості, а не за ремеслом), гребенників, мильників, ткачів, шаповалів, бондарів, гончарів, тертичників. Окремо у сповідному розписі виділено групу посполитих: 632 особи (44,6%) у 76 садибах. Всі ці соціальні категорії – від духовенства до простолюду – разом складали 209 осіб (14,8%) – “дворового” люду (ймовірно – слуг і підсусідків). У шпитальному дворі мешкало 8 “старців” (0,6%)³⁷. Як бачимо, більшість прихожан не могли похизуватися високим соціальним статусом. Тож не дивно, що не до всіх із них із віншуваннями приходили за тогочасною практикою на другий день Різдва могилянські студенти. Вони, як свідчили у грудні 1734 р. “академіки” – мешканці Василівської школи, оминали маленькі хатки – “для того, что нам пожитку немаш в хатах малих и тесно”, “того ради, что там убогий люд, и тесно ходит, и нам там ничего не дают; дяку и в наименшой хатце дадут, а нам нет”³⁸.

Наведена в цій розвідці інформація про Василівську парафію першої половини XVIII ст.

³¹ Там само. – Арк. 21–21 зв.

³² Див., наприклад: Там само – Спр. 52. – Арк. 1.

³³ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии... – С. 220. – № XXXVII.

³⁴ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Спр. 219. – Арк. 1.

³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 2. – Арк. 89–89 зв., 116.

³⁶ Яременко М. “Академіки” та Академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків: Акта, 2014. – С. 273–274.

³⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 2. – Арк. 89 зв., 116.

³⁸ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии... – С. 221. – № XXXVII.

не претендує на вичерпність. Зокрема, документація Київської духовної консисторії та Києво-Подольського духовного правління дає змогу предметніше вести мову про тамтешніх парохів, а також релігійні практики вірян. Ще краще збережені матеріали другої половини згаданого століття, завдяки їм можна здійснити детальніше дослідження і цієї, й інших київських церковних громад. Втім, це предмет для інших студій.

Насамкінець звернімо увагу на два сюжети, що стосуються описаної нами парафії, водночас дають змогу поміркувати про теми, які стосуються ширшої проблематики: параметрів побожності вірян та уніфікації Київської православної митрополії у складі синодальної Церкви. Перший – наявність однієї чи й двох чудотворних ікон, на що вказують згадані вотиви. Як бачимо, такі святині зберігалися не лише у великих релігійних осередках, як-от монастирі чи соборні храми. Ба більше, обережно, але можна припустити, що й інші “ординарні” парафіяльні храми мали свої чудотворні образи. Проте це питання потребує подальшого вивчення.

Збереження у Василівській церкві поруч із новими друками старих богослужбових книг – цікавий штрих до того, наскільки успішною була політика уніфікації літургійних текстів у процесі творення нової синодальної Церкви, а відтак – наскільки швидко втрачала Київська митрополія притаманні їй риси релігійної культури, характерні для XVII ст. На прикладі Василівської парафії бачимо, що цілком замістити книги не вдалося. Схоже, це було типовим для інших українських монастирських та парафіяльних храмів, причому навіть у кінці XVIII ст. Наприклад, у окремих церквах різних протопопій Київської митрополії на 1770-і – 1780-і рр. зберігалось по кілька різних видань однієї богослужбової книги³⁹, тож так само існує ймовірність, що ієрей звертався на практиці до старих друків. У Пріорському храмі Подольської протопопії (себто, в самому центрі митрополії) на лютий 1784 р. повного комплекту друків церковного кола, що вимагався, не було взагалі, зате зберігалися дублікати (“старой” та “новой печати”) інших богослужбових книг⁴⁰.

Отже, старі видання ніхто із церкви не прибирав та не відсилав у катедру, як неодноразово вимагалось. Проте це й не дивно, адже часом такі спроби вилучити старі книги суперечили побажанням тих, хто їх дарував до храмів. Наведемо один із типових за змістом, проте достатньо розлогий вкладний запис кінця XVII ст. в напрестольному Євангелії печерського друку 1697 р. (нині зберігається у НМІУ):

“Сію книгу Евґліє напрестольное надать блгоизвольно ієромонахъ Софоній старшій тупографіи Печерской до цркви храма Воскресніа Гда ншего Ис Хрста въ мѣстечку нашом Печерском, при началствующомъ въ той же цркви щенику въ Бгу велебномъ Антонію Кондратовичу. И сіа то книга въ той же цркви имѣетъ столти на прстоль нигде ни отъ кого нерушима да будетъ вѣчне. Сѡ добротномъ же Евліа сего дателю ієрейтвующу въ той же цркви свойственно будетъ Воскресшаго млити, да подастъ Сѡнь Снь Бжій, дателеви въ здравіи и спсєніи въ семъ еще свѣтѣ общаго Воскресніа радостно ѡжидати, а по многомъ и благовременномъ житію въ ѡномъ востаніа всего народа вѣцѣ, гласъ отъ Воскресшаго Спсителя Бга радостный услышати таковый: “Прійдѣте Блгословеннии Отца моего, наслѣдуйте уготованное вамъ Црство отъ сложеніа міра”. Смѣль жебы кто сію книгу отъ цркви храма Воскресніа Гспдня, яковымъ злохитрымъ пронырствомъ инде где отдалати, таковый несумѣнно нехай ждетъ отъ Воскресшаго Иса не радостный блгословенный гласъ, но смутный проклатихъ людій услышати таковый: “Сѡтидѣте отъ мене проклатии въ ѡгнь вѣчный” и проча”⁴¹.

У цьому випадку бажання дарувальника переважило обов’язок вилучити старі друки та надсилати до катедри. Екземпляр перебував у печерській Воскресенській церкві аж до 1927-х р. (себто, приблизно два століття), про що свідчить напис на звороті палітурки: “Инв. 13259. Воскрес. церква на Печерську. 27.05.1927”. Подальше детальне вивчення парафіяльного життя, можемо припустити, суттєво збагатить наші знання про долю Київської митрополії в імперській синодальній Православній Церкві.

³⁹ Прокоп’юк О. Книги в парафіяльних храмах Київської митрополії (70-80-і рр. XVIII ст.): функції, кількість, репертуар, шляхи надходження // Київська старовина. – 2010. – № 3. – С. 98.

⁴⁰ Державний архів м. Києва. – Ф. 313. – Оп. 1. – Спр. 247. – Арк. 2–2 зв.

⁴¹ Національний музей історії України. – Стд–121. – Арк. а–з [1–7].